

INVESTIGATION OF PEER BULLYING AND FRIENDLY RELATIONS IN SECONDARY SCHOOL CHILDREN

Hüseyin EREN* Sıraç BAKAN** İbrahim YILDIZ***

*Milli Eğitim Bakanlığı, Kızıltepe Akyazı Ortaokulu, Türkçe Öğretmeni, hsneren47@gmail.com Orcid: 0009-0001-3256-6194

**Milli Eğitim Bakanlığı, Akyazı Ortaokulu, Fen Bilimleri Öğretmenliği, bakan375@hotmail.com Orcid: 0009-0000-9136-6937

***Milli Eğitim Bakanlığı, Akyazı ilkokulu, Sınıf Öğretmenliği, billboard-86@hotmail.com Orcid: 0009-0003-3044-5043

Received Date: 23.11.2022 Revised Date: 07.01.2023 Accepted Date: 10.01.2023

Copyright © 2023 Hüseyin EREN, Sıraç BAKAN, İbrahim YILDIZ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Bullying, a subtype of aggression, is a form of aggression in which one or more students intentionally and continuously annoys weaker students and the student is unable to defend himself. Studies conducted in the last 30 years show that bullying is a serious threat to the healthy development of children and has reached serious proportions in schools. The psychological and sociological effects of bullying on children are not limited to the school years, but continue in the later stages of life, and it is thought that the risk of transition to adulthood is high. Bullying negatively affects both the bully and the students. Students who are bullied; They experience feelings of anxiety, anger, helplessness, depression, dislike of school, decreased academic performance, worthlessness, unhappiness, exclusion and loneliness. Bullying types fall into five categories. These; physical bullying, verbal bullying, social exclusion, spreading rumors and damaging a person's property.

Keywords: Peer bullying, Types of bullying, Student, Bully student, Aggression

ORTAOKUL ÇOCUKLARINDA AKRAN ZORBALIĞI VE ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

ÖZET

Saldırganlığın bir alt türü olan zorbalık, bir veya daha fazla öğrencinin kasıtlı olarak ve sürekli olarak daha zayıf öğrencileri rahatsız etmesi ve öğrencinin kendini savunamayacak durumda olduğu bir saldırganlık biçimidir. Son 30 yılda yapılan araştırmalar, zorbalığın çocukların sağlıklı gelişimi için ciddi bir tehdit olduğunu ve okullarda ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Zorbalığın çocuklar üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkileri okul yıllarıyla sınırlı kalmayıp yaşamın ilerleyen dönemlerinde de devam etmekte ve yetişkinliğe geçiş riskinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Zorbalık hem zorbayı hem de öğrencileri olumsuz etkilemektedir. Zorbalığa uğrayan öğrenciler; kaygı, öfke, çaresizlik duyguları, depresyon, okuldan hoşlanmama, akademik performansın düşmesi, değersizlik, mutsuzluk, dışlanma ve yalnızlık gibi hisler içerisine girmektedirler. Zorbalık türleri beş kategoriye ayrılır. Bunlar; fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, toplumdaki dışlama, söylenti çıkarıp yayma ve bir kişinin malına zarar vermedir.

Ahahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, Zorbalık türleri, Öğrenci, Zorba öğrenci, Saldırganlık

1. GİRİŞ

Saldırganlık tarih boyunca en ilkel toplumlardan en medeni toplumlara kadar dünyanın çeşitli yerlerinde ve çeşitli zamanlarda karşılaşılan bir sorun olmakla birlikte çağımızda daha belirgin ve daha yaygın hale gelmesi dikkat çekicidir.

Bazen sadece davranışı sergileyen kişiye zarar veren bazen de diğer öğrenci, öğretmen, sınıf ve aileyi olumsuz etkileyen istenmeyen davranışlar; “yıkıcı olmayandan” “çok yıkıcı olana” kadar geniş bir davranış yelpazesini kapsamaktadır. Örneğin; hakaret veya saldırgan konuşma, rahatsız edici davranış, konuşmacının sözünü kesme veya konuşmayı dinlemeyerek başka bir şeye ilgi gösterme, diğer öğrencilerin çalışmalarına müdahale etme, diğer öğrenci veya öğretmenlere karşı sınıflarda görülen kaba veya benzeri davranışlar, diğer öğrencilerin malına veya okulun eşyalarına zarar verme gibi davranışlardır.

İnsanların evrensel bir şekilde kabul görmüş dürtülerinden en önemlileri cinsellik, saldırganlık ve şiddettir. İnsanın var olduğu günden beri var olan şiddet, günümüzde daha da artarak dikkat çeken bir hal almaya başlamıştır. Şiddetin günümüzde bu kadar yükselişe geçmiş olması pek çok çalışma için araştırma konusu olmuştur.

Okulda zorbalık küresel bir sorundur ve hafife alınmamalıdır. Çeşitli araştırmalarda hem zorbaların hem de öğrencilerin ilişkilerinin %50'lere ulaştığını gösteren verilere ulaşılmaktadır (Pişkin, 2005). Okul zorbalığının bu kadar önemli görülmesinin ana sebebi, okul zorbalığının ortaya çıkarmış olduğu sonuçlardır. Zorbalığa maruz kalan çocuk, zorbalığın yaşandığı okula yabancılaşmakta, korku ve endişe yaşamakta, zorbalığa uğramamak için mümkün olduğunca okuldan uzak durmakta, buna bağlı olarak akademik performansı düşmekte ve zorbalık gibi yöntemler kullanmaktadır. Bunların dışında çeşitli psikolojik sorunlarla karşılaşmaları da kaçınılmaz görünmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Akran Zorbalığının Tanımı

Zorbalık sistematik güç kullanımı olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal gruplar her zaman beceri, boyut ve güç avantajları açısından güç ilişkilerine sahiptir. Bu güç hiyerarşisinde, gücün kötüye kullanılması tekrar tekrar ve sürekli olarak gerçekleştiğinde, zorbalık kavramı sistematik bir tanıma getirilmektedir. Burada vurgulanan zararlı eylemler, güç ilişkilerinde bireylerin zorbalık davranışlarının eksiksiz ve sistematik bir değerlendirmesidir. Bu güç ilişkileri sisteminin temeli, zorbalık davranışı sergileyen kişilerin kendilerini diğerlerinden ayırmaya çalışarak konumlarını korumaları ve kendilerine bir kimlik oluşturmalarıdır (Smith & Sharp, 1994).

Araştırmalar sonucunda birçok araştırmacı akran zorbalığını oluşumundan ve içeriğinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Akran zorbalığını çocukların bakış açısıyla tanımlamak da zorbalığa yeni bir boyut kazandırmaktadır. La Fontaine (1991) araştırmasında çocuklara yönelik zorbalığın ne olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca çocukların zorbalıkla nerelerde karşılaştıkları, maruz kaldıkları süre, zorbalığın nedenleri ve sonuçları ortak bir değerlendirme verilerek zorbalığın tanımı oluşturulmuştur (Kocatürk, 2014:12-13). Bu nedenle, kavga etmeyi, küfür, hakaret etmeyi ve sözlü saldırılarla tehdit etmeyi, gruptan dışlamayı, okula karşı olumsuz bir imaj yaratmayı, sürekli eğitim ve teşhir etmeyi içeren bir tanımlama yapılmıştır.

2.2. Akran Zorbalığının Türleri

Akran zorbalığı türlerine yönelik en geniş çalışma Coloroso (2003) tarafından yapılmıştır. Coloroso'nun belirttiğine göre zorbalık üç ana başlık altında ele alınabilmektedir (Açıkgöz, 2017: 37).

1. Sözel zorbalık: Zorbalığın en yaygın şeklidir ve kullanımında cinsiyet farkı yoktur. Coloroso, sözlü zorbalık türünün bildirilen zorbalığın yüzde %70'ini oluşturduğunu belirtmektedir. Sözlü zorbalık, öğrencilerin yetişkinlerin önünde yapması ve yetişkinlerin fark etmesi çok zor olan bir zorbalık türüdür. Zorba için kullanması en kolay ve mağdur öğrenci için katlanması en zor olanlardır. Öz farkındalık geliştirmemiş öğrencileri etkilediğine inanılsa da her yaşta öğrenciyi etkilediği söylenmektedir. Sözlü zorbalık sürekli ve rutin hale geldiğinde, zorbalığa uğrayan öğrenci güvenini kaybeder ve daha fazla saldırının hedefi olmaktadır. Sözlü zorbalığın en yaygın türleri alay etme, lakap takma, aşağılama, karalama, suçlamalar, ırksal ve etnik hakaretler, acımasız eleştiri, cinsel taciz, söylentiler, öğrenci parasına el konulması, öğrencilerin çevrimiçi veya telefonla taciz edilmesidir.

2. Fiziksel zorbalık: Bu, zorbalığın en kolay tanımlanabilir şeklidir. Buna rağmen rapor edilen tüm zorbalıklar için %30'dur. Bu tür zorbalık örnekleri arasında vurma, boğulma, yumruklama, tekme atma, itme, ısırma, sıkma, tükürme, tırmalama, kol burma, öğrencinin eşyalarına zarar verme sayılabilir. Zorbalık yapan öğrencinin yaşı ve gücü arttıkça, zarar da artabilmektedir.

3. İlişkisel zorbalık: Zorbalık türleri arasında anlaşılması ve tanımlanması en zor olanıdır. Amacı, kurbanın kendisini planlı ve sistematik bir şekilde zayıflatmaktır. Zorbalığın en yaygın biçimi, öğrencileri gruptan dışlamak ve onları yalnız bırakmaktır. Görülen bazı eylemler sözlü zorbalıkla kesişir. Örneğin, söylentiler göreceli taciz olarak da kabul edilebilir. Bir öğrenci dedikoduyu doğrudan duymasa bile, bu aktivite onu dolaylı olarak etkileyebilir ve zarar verebilmektedir.

2.3. Zorbalık ile Okul Ortamının İlişkisi

Zorbalık okulda sıklıkla görülen bir saldırganlık türü olduğu için araştırmacıların göz önünde bulundurması gereken bir diğer faktör de okul ortamıdır. Öğrencilerin olumlu bir okul ortamı algısı ile zorbalık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Bu bağlamda, çalışmanın sonuçları aşağıda yer almaktadır (Türktaş, 2013: 81).

Ortaokulda öğrencilerinin özgüvenleri ve zorbalığa eğilimleri araştırmalar yoluyla incelenmiştir (Umutlu, 2010). Bu çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF'in ortaklaşa yürüttüğü Çocuk Dostu Okul Projesi ile bu projeye dahil olan okullar ile bu projeye dahil olmayan okullarda bulunan öğrencilerin zorbalık eğilimleri ele alınmıştır. Çocuk Dostu Okul, çocuğun haklarına saygı duyan ve onun iyiliği için çalışan bir okul ortamı olarak tanımlanmaktadır. Araştırmaya 700 ilköğretim çocuğu katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, çocuk dostu ilköğretim okullarındaki öğrenciler arasında zorbalığın, çocuk dostu olmayan okullardaki öğrencilerden önemli ölçüde daha düşük olduğunu göstermektedir.

319 katılımcıyla (Arıman, 2007) ortaokulda 5. 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde zorbalık ve okul iklimi algılarını inceleyen bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışma, öğrencilerin olumlu bir okul iklimi algısı ile zorbalık arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Öğrencilerin öğretmen-öğrenci, yönetim-öğrenci ve öğrenci-öğrenci ilişkilerine yönelik olumlu tutuma sahip oldukları ölçüde okul zorbalığı eğilimlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çayırdağ (2006), ortaokulda 5. 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin okul kültürü algılarını ve zorbalıkla baş etme düzeylerini araştıran bir araştırma yapmıştır. Araştırmaya 300 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonuçları, okul kültürünü gelişen ve başarılı bir kültür olarak algılayan öğrencilerin zorbalıkla baş etme düzeylerinin arttığını göstermiştir. Okulun gelişime açık bir kültüre sahip olduğuna, yeniliklere açık olduğuna ve değer verildiğine inanan öğrenciler zorbalıkla daha iyi başa çıkmaktadır. Ayrıca, okul başarısının belirli hedefleri olduğuna inanan ve öğrencileri destekleyici bir anlayışa sahip olan öğrencilerin zorbalıkla daha fazla mücadele halinde oldukları tespit edilmiştir.

İkinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri bir araştırmada incelenmiştir (Yurttaş, 2010). Bu araştırma, okuldan memnuniyet değişkenine göre öğrencilerin zorbalığa eğilimlerinde anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Eğitim gördükleri okulu beğenmeyen ve sevmeyen öğrencilerin zorbalığa daha çok başvurdukları görülmüştür. Bu çalışmanın önemli bir amacı ise zorbalık ile disiplin cezası arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma yapmaktır. Bu çalışma sonucunda elde edilen verilere bakıldığında, disiplin cezası alan öğrencilerin fiziksel zorbalığa başvurma olasılıkları daha yüksek olmuştur.

Avustralya'daki ortaokul öğrencilerinin okul iklimi algıları ile zorbalığa katılımları arasındaki ilişkiyi incelemek için bir çalışma yapılmıştır (Yoneyama ve Rigby, 2006). Araştırmaya beş farklı okuldan 13-14 yaş arası 531 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubundaki öğrenciler zorba, öğrenci, zorba-öğrenci ve zorba olmayan olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında zorbalık ile karşı karşıya kalmayan öğrencilerin diğer üç farklı gruba nazaran okul iklimine daha olumlu yaklaştıkları görülmektedir.

Olumsuz bir okul iklimi yaşayan öğrenciler, cinsiyetten bağımsız olarak zorbalığa daha fazla dahil olurlar. Ancak zorba grubundaki erkek öğrencilerin, okul zorbası grubundaki kız öğrencilere göre okul iklimini daha olumsuz algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların zorba-öğrenci grubundaki öğrencilerin psikolojik kırılganlıkları ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Türkkan, 2013: 82-83).

Ortaokulda öğrencilerinin zorbalığı okul yaşam kalitesi boyutu ve empati değişkenleri üzerine yapılan bir çalışmada incelenmiştir (Pelendecioğlu, 2011). Araştırmaya 5. 6. 7. ve 8. sınıflardan toplam 859 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere bakıldığında zorbalığa dahil olmayan öğrencilerin gerek zorbalılar, gerek zorbalığa maruz kalan öğrencilere oranla okul yaşamına daha olumlu baktıkları tespit edilmiştir.

Okulun sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiyi incelemek için bir araştırma yapılmıştır (Bayar, 2010). Araştırmaya 1238 ortaokulda öğrencisi katılmıştır. Çalışma grubu öğrencileri zorba, öğrenci, zorba-öğrenci ve zorba olmayan olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Sonuçlar, hem geleneksel zorbalığa hem de sanal zorbalığa katılmayan öğrencilerin okulun sosyal iklimini diğer üç gruba göre daha olumlu gördüklerini göstermiştir. Ayrıca öğrenci grubu ile zorbalık yapan grubun okul algısı veya zorbalık yapan grubun okul algısı arasında fark bulunmamıştır. Öğretmenlerin okul zorbalığına yönelik tutumları bir çalışmada incelenmiştir (Balanuye, 2007). Yapılan araştırmaya 372 ortaokulda öğretmeni katılmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında zorbalık ile cinsiyet arasında doğrudan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre zorba hareketlere daha olumlu yaklaştıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin çalışma yılı arttıkça zorbalığa karşı tutumlarının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin okul zorbalığına ilişkin algıları yapılan bir çalışmada incelenmiştir (Kanık, 2010). Araştırmaya 305 ilk ve orta dereceli okullarda çalışan öğretmen katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler en çok fiziksel zorbalığın farkındadır, bunu cinsel zorbalık, sözlü zorbalık ve zihinsel zorbalık izlemektedir. Öğretmenlerin zorbalığa karşı verdikleri tepkiler incelendiğinde zorbalık yapan öğrencilerin disiplin yöntemlerini uygulama, idareden, amirden ve öğrenci velilerinden yardım alma gibi davranışlarını düzeltmeye çalıştıkları görülmüştür.

Zorbalık sadece zorbayı, öğrenci, zorba-öğrenci veya izleyicileri değil, aynı zamanda tüm okul ortamını da etkiler (Gini, 2004). Zorbalık olgusunda okul ortamının rolü göz önünde bulundurulduğunda, okul doyumunun zorbalık davranışını yordadığı, öğrenciler okullarından doyuma ulaştıkça zorbalığın azaldığı ancak okul doyumunun öğrenci olmayı yordamadığı ileri sürülmüştür (Bektaş, 2007). Yani öğrenciler okullarından memnun gibi görünseler de zorbalığa

maruz kalabilmektedirler. Öte yandan, öğrencilerin okul veya sınıf atmosferinden memnuniyetsizliği üstü örtük zorbalığın bir sonucu olabileceğinden, öğretmenlere ve eğitimcilere sınıfta ve okulda düşük performans gösteren öğrencilere odaklanmaları tavsiye edilir (Yoneyama ve Rigby, 2006: 34-41). Bu durumda okula aidiyet duygusu oluşturmak, okul zorbalığına karşı farkındalık yaratmak, öğrencilerden yardım istemek ve öğrencilerin yanında olan tutum ve davranışlar geliştirmek, öğrencilere kendini savunmayı öğretmek gibi sistematik müdahaleleri uygulamak okulların sorumluluğundadır (Hageman, 2005). Zorbalık müdahale programları, okul ortamının kalitesini artırmayı ve zorbalığı azaltmayı amaçlamalıdır. Bu bakımdan okullarda görev alan psikolog ve öğretmenlerin zorbalığın önlenmesine yönelik davranışları da büyük önem göstermektedir (Türkkan, 2013: 84).

2.4. Zorbalığı Önlemeye Yönelik Akran Destek Çalışmaları

Zorbalığı önlemeyi amaçlayan akran desteği etkinlikleri, öğrencilerle arkadaş olmak, zorba ve öğrenciler arasında arabuluculuk yapmak veya akran danışmanlığı yoluyla öğrencilere sosyal destek sağlamayı ve öğrencilerin baş etme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Aşağıda bu kapsamda yapılan araştırmaların sonuçları yer almaktadır (Türkkan, 2013: 96).

Kuzey İrlanda'da bütüncül bir yaklaşıma dayalı bir programa akran desteği modül olarak dahil edilmiştir. Bu programda, “Arkadaşlık Ederek Akran Desteği” modülü kapsamında akran yardımcıları, oyun saatlerinde yalnız ve zorbalığa uğrayan öğrencilerle vakit geçirerek onlara rol model olmuşlardır. Bu çalışmanın sonunda, okul müdürü ve personeli okul zorbalığının azaldığını, küçük çocukların daha büyük çocuklardan korktuklarını ve küçük çocuklar arasında zorbalık ve arkadaşlık bilincinin geliştiğini tespit etmişlerdir (Türkkan, 2013: 96).

1991 yılında Güney Batı Londra'da kurulan “çocuk hattı” uygulaması, bir akran destek programının parçası olarak öğrenci danışmanlarının tavsiyesi üzerine başlamıştır (Cowie ve Hutson, 2005: 40-44). Bu uygulama kapsamında tüm okul öğrencilerine e-posta hesabı açılmış, öğrencilerin mektupları boş bir dosyada tutularak akranlarına gönderilmiştir. Elektronik olarak yardım istemek, mahremiyete, önyargılara ve kişisel sınırların korunmasına yönelik tehditleri ortadan kaldırdığı için öğrencilere yardımcı olmuştur. Bu uygulamada öğretmen önemli vakaları gözlemlemiştir. Bu çalışmanın sonucu, akran destek sistemlerinde çoğunlukla kız öğrencilerin gönüllü olduğunu ve erkek öğrencilerin akran desteğini “kız işi” olarak gördüklerini, ancak okuldaki akran destek programlarının faydalarını da gösterdiklerini ortaya koymuştur (Türkkan, 2013: 96).

Zorbalığı azaltmak için, İngiltere'deki ikinci kademe öğrencilerine yönelik bir akran danışmanlığı programında, akran danışmanlarının sosyal destek işlevi görmesi amaç edinilmiştir (Boulton, 2005: 96-114). Bu çalışmada veri toplama, öğrenciler ve sınıf öğretmenleri ile gizli görüşmeler yoluyla yapılmış ve zorbalığa uğrayan öğrenci ve akranlarına yönelik danışmanlık hizmeti almaları ile ilgili çeşitli sorular (“akran destek servisini kaç kez kullandınız”, “zorbalığa maruz kaldığınız durumda aşağıdaki kişilerin hangisinden yardım isterdiniz gibi”) sorulmuştur. Yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin % 22'sinin servisi en az bir kez zorbalıkla ilgili olarak kullandığı belirlenmiştir. % 37 oranında bir grup servisi “kesinlikle kullanırdım” cevabını verirken % 67 oranında bir grup “belki kullanırdım” cevabını vermiştir. Bununla birlikte % 4'lük bir grup ise “kesinlikle kullanmazdım” yanıtında bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, hizmeti kullandığını bildiren kız öğrencilerin oranı, erkek öğrencilerin oranından anlamlı derecede yüksektir. Destek kaynağı olarak yakın arkadaşların tercih edilmesi akran desteğine göre daha yüksek olmasına rağmen destek kaynağı olarak öğretmenlerin, ağabeylerin ve ablaların önemi akran desteğine

göre düşük kalmıştır. Destek kaynağı olarak akran destek hizmeti ile okul rehberlik danışma hizmetinin popülaritesi arasında fark görülmemiştir. Öğrencilerin çoğunluğu öğretmen akranlarının cinsiyetini tercih etmese de, öğrencilerin dörtte birinden fazlası aynı cinsiyeti tercih etmekte ve karşı cinsi tercih edenlerin azınlıkta olduğu görülmüştür. Akran danışmanı olarak daha büyük öğrencilerin tercih edilme oranı % 52, aynı yaştaki birinin tercih edilme oranı % 10, yaş tercih edilmeme oranı ise % 35 olarak belirlenmiştir. Kendini açma ile ilgili olarak, öğrencilerin % 65'i akran destek servisindeki arkadaşlarına kendilerini açacaklarını, % 34'ü ise açmayacağını belirtmiştir. Açıldığını bildirenler, arkadaşlarına güvenmeleri, yardım almaları ve ne yapacaklarına dair açıklama almaları gerektiğini belirtmişlerdir. İnançları nedeniyle akranlarına açıldığını belirten kız öğrencilerin oranı erkeklerden daha yüksektir. Hizmeti kullananlarla kullanmayanlar arasındaki fark, hizmeti kullandıklarını arkadaşlarına söylemeleri konusunda farklılık ortaya çıkmıştır. Hizmeti kullanmayan öğrencilerin, hizmeti kullanmaları halinde arkadaşlarına söyleme olasılıklarının artacağı belirtilmiştir. Akran desteğinin beklenenden daha az kullanılması, öğrencilerin ebeveynleri, öğretmenleri ve diğer destek kaynaklarını kullanmalarına bağlı görülmektedir.

Akran desteği programları olan ve olmayan okullarda öğrencilerin zorbalık, saldırganlık ve okul güvenliği algılarını karşılaştıran bir çalışma yapılmıştır (Cowie vd., 2008:63). Araştırmaya akran desteği programı olan 2 ilköğretim okulundan ve akran desteği programı olmayan 2 ilköğretim okulundan toplam 931 öğrenci katılmıştır. Akran destek programı uygulanan okullarda belirlenen bir alanda destek veren öğrenciler, ihtiyaç sahibi öğrencilere grup veya bireysel olarak hizmet vermektedir. Akran destek programının uygulandığı okullardaki bazı öğrencilere program hakkında bilgi verilmemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, okullarının destek sisteminden haberdar olan öğrenciler, farkında olmayan öğrencilere göre zorbalıkla karşılaştıklarında daha az sıkıntılı/endişeli olmakta ve okulu daha "arkadaşça" bir ortam olarak algılamaktadırlar. Okullarında akran desteğinden haberdar olan öğrenciler, programdan haberi olmayanlara göre daha düşük sessizlik oranlarına sahip olmuştur. Aynı zamanda programdan haberdar olan öğrencilerin yakınlarına kötü olayları anlatması, programdan haberi olmayanlara göre daha fazla anlatılmıştır. Okullarında programın var olduğunu bilmeyen öğrencilerin, bilenlere göre zorbalık konusunda daha fazla endişe duydukları görülmüştür. Programın farkında olan öğrencilerin, programdan haberdar olmayanlara göre kötü bir şey olduğunda ve yanlış bir şey yaptıklarında birilerine söyleme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Okulda yürütülen akran destek programı sayesinde öğrenciler kendilerini güvende hissetmişlerdir. Ayrıca okulun programını bilen öğrencilerin sadece akranlarından değil başkalarından da yardım isteyebilecekleri veya kötü şeyleri söyleyebilecekleri belirlenmiştir.

İngiltere de zorbalık karşıtı bir akran destek programını değerlendiren bir çalışma yapılmıştır (Hurst, 2001: 10). Bu çalışmada 8 yaşındaki öğrencilere temel dinleme becerileri, empatik yaklaşım, destek alanlara kabul etme ve saygı duyma, destek sırasında problem çözme ve geri bildirim verme konularında eğitimler verilmiştir. Destek grubu yıl boyunca haftada bir kez öğle molasında öğrencilere destek olmuş ve haftada bir defa süpervizyon vermiştir. Bir sonraki yıl ve iki yıl sonra yapılan ölçümler, programdan destek alan öğrencilerin memnuniyetini göstermesinin yanında, programa tekrar devam edilmesini isteyen öğrencilerin olduğu da tespit edilmiştir.

Finlandiya'da akran liderliğindeki bir zorbalık karşıtı kampanyanın etkinliği üzerine bir araştırma yapılmıştır (Salmivalli, 2001: 43). Bu çalışmaya (13-15) yaşında (5. 6. 7-8. sınıflar) 196 öğrenci ve 8 akran danışmanı katılmıştır. Çalışma, zorbalıkla mücadelede öğretmenlerinden ve liderlerinden yardım isteyen 8 akran danışmanın önerisiyle başlatılmıştır. Program süresi boyunca okulda zorbalığın anlatıldığı ve okul genelinde kampanyanın

duyurulduğu çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, her sınıftaki tartışma oturumları kampanyanın merkezinde yer almıştır. Çalışma sonuçlarına göre, zorbalığa uğrayan öğrenci sayısı kampanya öncesine göre azalmış ve akranları tarafından zorbalığa uğrayan ortalama öğrenci sayısı 5. 6. 7. ve 8. sınıfta önemli ölçüde azalmıştır. Kampanya öncesine göre toplam zorbalık miktarında fark olmaması, kampanya sonrasında zorbalığın ne olduğuna dair farkındalığın son testlere kadar yansımaları olarak yorumlanmıştır. Ayrıca kampanya sonrasında zorbalığa uğradığını bildiren kız öğrencilerin sayısı azalmakla birlikte erkek öğrencilerin maruz kalma oranlarında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. Ancak programın sonucunda erkek öğrencilerin zorbalığa karşı sempati duymasında olumsuz bir etki görülmüştür. Ancak öğrencilerin zorbalığa karşı direnme istekleri ve zorbalık karşısında güçlü olduklarını anlamaları artmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında zorbalığa maruz kalan öğrencilerin de bu programdan memnun oldukları tespit edilmiştir.

Okul zorbalığıyla başa çıkmada akran destek sistemlerinin etkinliğini incelemek için bir araştırma yapılmıştır (Naylor ve Cowie, 1999: 467). 51 okuldan toplam 226 öğretmen ve 2313 öğrenci katılmış ve 40 öğrenci destek grubu olarak görev almıştır. Akran desteğinin %70'i arkadaşlık, %18'i danışmanlık, %6'sı arabuluculuk ve %6'sı yol göstericilik şeklindedir. Bu çalışmanın geçerliği, akran destek programlarına katılan ve öğrencileri destekleyen öğretmenlerin bakış açılarından incelenmiştir. Bulgular, akran destek programlarının etkinliğini göstermektedir. Destek programlarının zorbalığın öğrenciler üzerindeki etkisini azaltmada olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Destek alanlar, akran eğitimci gibi programı faydalı bulduklarını söylemişlerdir. Ayrıca destek alanlar, Okuldaki ilgili yardım, okulun sosyal-duygusal iklimini geliştirdiğini ifade etmişlerdir. Akran danışmanlar ve katılımcı öğretmenler, kullanıcılara göre projeyi daha yüksek düzeyde faydalı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca zaman ve mekan kullanımında da bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre yardım etmeye daha az istekli oldukları ve öğrencilerin genellikle hem cinslerinden destek istedikleri görülmüştür. Ancak, erkek öğrencilere yardımcı olabildikleri ve bu programdan da memnun oldukları belirtilmektedir. Bu çalışmada zorbalık ile karşı karşıya kalan öğrencilerin misillemeden korktukları, kendilerine güvenemedikleri, aksiliklerle karşılaşmaktan korktukları ve zorbalıkla mücadelede nasıl yardımcı olacaklarını bilmedikleri düşünülmektedir.

Akran arabuluculuk programının ilköğretim okulu 5. 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde zorbalığa yönelik etkililiğini incelemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmeye yardımcı olmak için programa katılan bir akran arabulucu sağlanmıştır. Bu programda öğrenciler, geleneksel ceza almak yerine zorbalık davranışlarını bir disiplin kuruluna göndermek için bir form kullanarak arabuluculuk sürecine erişim kazanırlar. Bu çalışmada, geçerliliği incelemek için öğretmenlere ve diğerlerine de danışılmıştır. Araştırma bulguları, akran arabuluculuk programlarının öğrenciler arasında cinsel tacizi azalttığını, karşılıklı söylenti yayılmasını, duvara yazı yazmayı azaltmada ve okul ödevlerinde yardımlaşma oranını artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Akran destek programlarının etkili olduğunu tespit eden birçok çalışmanın yanı sıra bazı akran destek programları da çeşitli nedenlerle beklenen sonuçları verememiştir. Örneğin, akran arabuluculuğu yoluyla ortaokulda öğrencileri arasındaki zorbalığı azaltarak okul güvenliğini artırmak amacıyla yapılan bir çalışmada, elde edilen sonuçlara göre arabuluculuk programının burada büyük bir etki göstermediği tespit edilmiştir (Fiedler, 2007). Bir başka çalışmada, kapsamlı bir "zorbalık karşıtı" programının parçası olarak geliştirilen akran danışmanlığı programı da istenen sonuçları verememiştir (Houlston ve Smith, 2009: 69-86).

5. 6. 7. ve 8. Sınıflardan meydana gelen 10 öğrenci akran öğretici şeklinde programa katılmıştır. Bir haftalık uygulamanın sonunda öğrenciler, ne kadar zorbalığa uğradıkları ve

mağdur oldukları konusunda hiçbir farklılık görülmemiştir. Zorbalıkla başa çıkma bağlamında, “Zorbalığa Karşı Arkadaşlar” adlı akran zorbalığı önleme programının etkinliği değerlendirilmiştir (Elinoff, 2005). Program, öğrencilerin zorbalığı nasıl tanıyacaklarını, zorbalıktan nasıl kaçınacaklarını, zorbalığa nasıl direneceklerini ve zorbalığa uğrayanlara nasıl yardım edeceklerini öğreten altı dersten oluşur. Araştırma sonuçlarına göre bu durum öğrenci kimliklerinde farklılaşma yaratmış ancak zorbalık davranışında bir değişiklik sağlamamıştır.

Akran destek programı zorbalığı önlemede beklenen etkiyi sağlamamıştır (Cowie ve Olafsson, 2000: 79). Bu program, dezavantajlı bir bölgede yer alan ve sadece ciddi sorunları olan erkek öğrencilerin eğitim gördüğü bir okulda bir yıl süreyle uygulanmıştır. Bu program için görevlendirilen öğretmen, erkek öğrenciler arasından istekli 9 öğrenci seçmiş ve onları akran desteği konusunda eğitime tabi tutmuşlardır. Bu öğrencilere daha sonra deneyimli psikolojik danışmanlar tarafından 16 saatlik bir eğitim programı uygulanmış ve onlara temel dinleme becerileri, empati, başkalarının duygularının farkında olma, duygusal kelime dağarcığı ve çözüm odaklı bir yaklaşım öğretilmiştir. Bu öğrencilere haftalık eğitim ve destek çalışması yapmaları için ortam oluşturulmuştur. Deney grubu 300 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında okuldaki zorbalık yüzdesinin bir hayli fazla olduğunu ve bu oranın program süresince fazla değişmediğini göstermektedir. Hatta programdan önce zorba davranışlara katılabileceğini bildiren öğrenci sayısı programdan sonra artarak %18’den %26’ya yükselmiştir. Elde edilen verilere bakıldığında, zorbalığa uğrayan öğrenciler akranlarına gitmektense yetişkinlerin yanına gitmeyi tercih etmişlerdir. Programdan önce birine söyleme oranı %39 iken, program sonrası bu oran ise %30’a kadar düşmüştür. Programdan önce ve sonra zorbalığa maruz kalmada anlamlı bir fark oluşmamıştır. Bu çalışmanın sonuçları, akran destek programının ters yönde bile zorbalığı önlemede etkisiz olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları, zorbalığa karşı akran desteği önlemlerinin etkili olduğu durumlarda, okul zorbalığının yaygınlığını azalttığını ve zorbalığa tanık olanların akran yardımcıları olmaları için sistematik olarak seferber edilmesine yardımcı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, akran desteği etkinliklerinin öğrencilerin kaygılarını azaltmalarına, akranları arasında güven ve dostluk geliştirmelerine, yardım arama davranışları geliştirmelerine, zorbalık farkındalığını artırmalarına veya stresli olayları ailelerine bildirmelerine yardım ettiği tespit edilmiştir. Ancak araştırma sonuçları, akran programlarının olumsuz etkilerinden dolayı eş zamanlı programların dikkatli bir şekilde hazırlanması ve asistan ve öğrencilerin ilgi alanlarına özen gösterilmesi ve uygulanması gerektiğinin altını çizmektedir.

2.5. Ortaokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığının Sonuçları

Şiddetin ve benzeri olumsuz durumların ortaokul öğrencileri arasında normal karşılanması bu durumu daha da yaygınlaştırmıştır. Öğrenciler arasındaki bu durumların okul ortamında meydana gelmesi okula olan sevgi ve isteği azaltmaktadır (Dölek, 2002). Akran zorbalığının çok yaygın meydana geldiği ortaokul öğrencilerinin okullarda kendilerini güvende hissetmedikleri ve stres ile korku içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Zorbalık yaşayan bir öğrenci, zorbalık nedeniyle okuldan ve okul çevresinden uzaklaşabilmektedirler. Bu durumla eş zamanlı olarak okul başarısı düşmeye başlamaktadır (Gökler, 2009).

Türkiye’de akran zorbalığını araştırmak üzere yapılan çalışmalara baktığımızda zorbalıkla karşı karşıya kalan öğrencilerin okuldan uzaklaştıkları ve okula gitmek istemedikleri görülmektedir. Bu da zorbalığa uğrayan öğrencilerin okul ortamlarını kendileri açısından güvenli birer ortam olarak görmediklerinin kanıtıdır (Pişkin, 2002: 531). Akran zorbalığı grupları karşılaştırıldığında, zorba/öğrenci diğer çocuklara göre akranlarını daha fazla reddettikleri ve okul başarılarının da buna bağlı olarak daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır (Karakuş Şahbaz, 2019: 16).

Ortaokulda zorbalık olayları, hayatlarının bir noktasında zorbalık yaşayan insanlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Zorbalığa bulaşmamış, bu durumu yaşamamış ama bu durumu görmüş kişiler de aynı durumu yaşayabilmektedir (Arslan ve Akın, 2016: 72). Zorbalığın bireyler üzerindeki etkileri sadece çocukluklarında değil hayatlarının diğer dönemlerinde de ortaya çıkabilmektedir. Bugün yetişkin olarak yaşayan birçok insan zorba, öğrenci veya okul günlerinde bu olaylara tanık olan kişiler olabilmektedirler (Karakuş Şahbaz, 2019: 16).

Zorbalık yapan çocuklar, önlem alınmadığı ve kendi başlarına bırakıldıkları takdirde başkaları üzerindeki güçlerini kötüye kullanmaya ve çevrelerindeki için tehdit oluşturmaya devam edebilirler (Mermer, 2012). Zorbalığa tanık olan çocuklar mutsuzluk, üzüntü ve korku gibi duygular yaşayabilirler. Buldukları ortamda kendilerini güvende hissedemezler ve sürekli kaygı içinde olabilirler (Mermer, 2012).

Yukarıda belirtilen sonuçlar dikkate alındığında, akran zorbalığının hem zorba, öğrenci ve duruma tanık olanlar için olumsuz psikolojik, akademik ve sosyal sonuçları bulunmaktadır. Okul çağında bir öğrenci ya da zorba bu durumu ilerideki yaşamına taşıyabilmektedir. Akran zorbalığının hem öğrenci hem de zorba üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Okuldan kaçma, dersleri ihmal etme, okul sevgisinin azalması gibi olumsuz durumlar akademik olarak etkilediğini göstermektedir (Karakuş Şahbaz, 2019: 17).

Akran zorbalığının etkileri üzerine yapılan birçok araştırma, mağdurların zihinsel ve fiziksel durumuna bakmıştır. Bu çalışmalar daha çok insanların olumsuz ruh ve beden sağlığı durumlarına odaklanılmaktadır. Olumsuz sağlık koşulları dört farklı kategori altında açıklanmaktadır (Rigby, 2003, akt. Satan, 2011).

1. Düşük psikolojik iyi olma hali: Bu, acı verici olmayan ama nahoş olan düşük benlik saygısı, genel mutsuzluk, üzüntü ve sinirlilik biçimlerinden oluşmaktadır.

2. Düşük sosyal uyum: Bu, kişinin sosyal çevresinden hoşlanmaması, yalnızlığı, dışlanması, okula gitme isteği ve devamsızlığı içerir.

3. Psikolojik acı: Depresyon ve yüksek kaygı ile başlayan ve intihar düşüncelerine kadar ilerleyen bir durumu ifade eder.

4. Fiziksel iyi olmama durumu: Fiziksel rahatsızlık sonucu teşhis konulan hastalıklara neden olan bir durumdur. Bir kişi fiziksel olarak zarar görmüş ve sağlığına geri kavuşabilmesi için tedavi edilmelidir.

Bu durumların yanı sıra zorbalığa uğrayan çocukların, zorbalığa uğramayan çocuklara göre daha fazla duygusal sorun yaşadıkları saptanmıştır (Alikashiöglü ve Ercan, 2007: 19). Zorbalığa uğrayan çocukların zorbalara karşı kin ve öfke besledikleri ve kendilerine acıdıkları görülmektedir. Akran zorbalığı üzerine yapılan birçok araştırma, mağdur olmanın psikolojik, sosyal ve akademik sorunlara neden olduğunu göstermiştir (Gültekin ve Sayıl, 2005: 47). Zorbalığın akademik meselelerini araştıran Amerikan Ulusal Eğitim Birliği ve ABD Adalet Departmanı mağdur edilmemek için her gün 160.000 öğrencinin okula gitmediğini tespit etmiştir (Anderson, Swiatowy, 2008, akt. Toksöz, 2010).

2.6. Orta Okul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı İçin Alınması Gereken Önlemler

Okullar, öğrencilerin sosyal anlamda en fazla vakit harcadıkları alanlarından biridir. Bu bakımdan okullarda güvenliğin sağlanması önemlidir. Kişi kendini okulda güvende hissediyorsa okula karşı tutumu da olumlu olacaktır. Son yıllarda okullarda akran zorbalığının

okul ve çevresi üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur. Giderek kötüye giden bu durumlar, kişinin okulda kendini güvensiz hissetmesine neden olmaktadır. Bu durumda, okullar akran zorbalığını önlemek için önlemler alınmalıdır (Ayas ve Pişkin, 2015). Zorbalığın engellenmesine yönelik yapılacak olan çalışmalarda oku yöneticileri ile birlikte veli ve öğrencilere de büyük sorumluluklar düşmektedir. Okulun eylem planını hazırlamak ve okulda böyle bir durumla karşılaşan kişileri belirlemek en önemli görevlerden biridir (Gökler, 2009).

Okullarda akran zorbalığını önlemek için hem mevcut okul personeli, hem de veliler ve öğrencileri içeren tüm bireyler için akran zorbalığı bilinçlendirme eğitimleri düzenlenerek okul denetiminde bir önleme programı geliştirilmesi de faydalı olacaktır. Geliştirilecek bu program zorba ve öğrencilerle sınırlı kalmayıp, okulda bulunan herkese uygulanması ayrı bir öneme sahip olacaktır (Yıldırım, 2012: 39).

Zorbalığın önlenmesinde en önemli ilkelerden biri; okulda, ailede ve evde, anlayışlı, ilgili ve samimi yetişkinlerin katıldığı, itici tavırların uygun şekilde engellendiği bir ortam sağlamayı amaçlamaktır. Kullanılan engeller ve kurallar düşmanca bir tavırla olmamalı, fiziksel yaptırımlar veya cezalar dayatılmamalı ve birbiriyle tutarlı olmalıdır. Bireylerin hem okul dışında hem de okuldaki hareketleri de dikkat çekmeden izlenebilmelidir. Yetişkinler hem okulda hem de evde otorite göstermelidir. Düzenli toplantılar düzenleyerek velileri bilgilendirmek ve velilerle konuşarak okul rehber öğretmenini bu konuda bilinçlendirmek son derece önemlidir. Olumlu bir sınıf ortamı oluşturmak, gerekli sınıf kurallarını oluşturmak ve akran zorbalığını önlemek bir sınıf öğretmenin yapması gereken şeylerden bazılarıdır (Gökler, 2009).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Saldırganlığa bakıldığında, canlıların en temel dürtülerinden biri olduğunu görmekteyiz. Zorbalık da bir saldırganlık biçimi olsa da, herhangi bir davranışın “saldırganlık” özelliği ile zorbalık olarak nitelendirilmesi tek başına yeterli değildir. Örneğin, fiziksel veya zihinsel olarak eşit iki kişi arasındaki bir tartışma veya kavga saldırganlıktır; ancak zorbalık olarak kabul edilemez. Ancak taraflar arasında “eşit olmayan güç ilişkisi” gibi bazı özellikleri de içermeli, “süreklilik” özelliği taşınmalı ve kasıtlı yapılmalıdır (Olweus, 1999).

Araştırmalar zorbalığın farklı şekillerde türlere ayrıldığını göstermektedir. Genel olarak bahsedilen dört türün olduğu söylenebilir. Bunlar; fiziksel zorbalık, sözlü zorbalık, dışlama, yalnızlaştırma, söylentileri yayma ve bir kişinin malına zarar verme. Bunlardan sözlü zorbalık öğrenci üzerinde en olumsuz etkiye sahiptir ve uzun vadeli etkisinin olduğu görülmektedir. Nitekim zorbalık sonucu öğrencide meydana gelen olumsuzluklar beraberinde psikolojik yaralanmaları da getirmektedir. Bu zorbalık türü her ne kadar fiziksel zorbalık gibi tespit edilmesi daha zor olsa da, fiziksel zorbalığa göre daha yıkıcı etkileri olabilmektedir.

Zorbalıkla ilgili literatüre daha geniş bir şekilde bakıldığında zorbalığın dünyanın birçok ülkesinde yaygın bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca zorbalık, taraf olanları olumsuz etkileyen ve ciddi yaralar bırakabilen bir sorundur. Zorbalık, erken yaşta öğrenciler arasında popüler olmak, kendini kabul etme, problem çözme ve empati gibi becerilerin eksikliği, sürekli kaygı, fiziksel ceza kullanan ailelerden gelmek gibi birçok nedenden kaynaklanabilmektedir. Zorbalık, çocukların kendilerini değersiz hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu durum yabancılaşma ve çevreden izolasyona neden olabilir. Zorba olmak veya zorbalığa uğramak, bu olaylara tanık olma gibi durumlar uzun bir süre göz önüne alındığında pek çok olumsuz yaratabilecek durumlar beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, zorbalığın erken bir aşamada tespit edilmesi ve uygun stratejiler ve önleme programları ile etkisini azaltmak için gerekli önlemlere başvurulmalıdır. Çünkü bu durum tamamen ortadan kaldırılamamaktadır.

Zorbalığın ortadan kaldırılması, çocuk, aile, okul ve çevreyi içeren kapsamlı bir işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte zorbalık, davranışın zorbalık olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı, kişisel kontrolü artırma, öfke yönetimi, sosyal becerileri geliştirme, empati geliştirme ve uygun problem çözme beceri ve stratejilerini öğretme gibi birçok faktörü içeren çok boyutlu bir sorun olarak görülmelidir. Bahsedilen faktörlerin çoğunun önceki yıllarda birkaç farklı ülkelerde yapılmış olan çalışmalar ile ele alındığını görmekteyiz. Bu çalışmalara göre, tipik zorbalık ve öğrenci örüntüleri ortaya çıkarılmıştır. Örneğin, tipik bir zorbalık modeli, öğrenci zorbalılarının dikkat çeken en önemli sorunlarının başında diğer öğrenci veya çocuklar üzerinde hakimiyet ve kontrol elde etmek olduğunu gösterir. Bu çocuklar, genellikle agresif bir tavırla bir gruba liderlik edebileceklerini erken yaşta keşfederler. Bu baskınlık kurma, kontrol ve liderlik ihtiyaçları farklı şekillerde karşılanmalıdır. Okullarda akran zorbalığını önlemek için okul rehberlik servisinde zorbalığa ilgi duyan herkese yönelik rehberlik eğitimleri düzenlenerek ve tüm çalışanları (yöneticiler, öğretmenler, psikolojik danışmanlar, hizmetliler) kapsayan ekip çalışmasının yer aldığı etkili önleme programının geliştirilmesi ile uygulanması gerekmektedir.

REFERENCES

- Açıkgöz, T. (2017). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı İle Okula Karşı Tutum (Kartepe İlçesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Açıkgöz, T. (2017). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı İle Okula Karşı Tutum (Kartepe İlçesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Alikeşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2007). Çocukluk Çağında Kabadayılık/Zorbalık Davranışları: Hekimler Açısından Anlamı. Türk Pediatri Araştırma Dergisi, 42, 19–25.
- Arıman, F. (2007). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, N. & Akın, A. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın ortaokulda öğrencilerinin akran zorbalığına etkisi. Sakarya University Journal Of Education, 6(1), 72-84.
- Balanuye, I. D. (2007). Okul Zorbalığına İlişkin Öğretmen Tutumlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Başar, H. (2001). Sınıf yönetimi. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bayar, Y. (2010). Okul sosyal iklimiyle geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: genellenmiş akran algısının aracı rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bektaş, M. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Boulton, M. (2005). School peer counseling for bullying services as a source of social support: a study with secondary school pupils [Çevrimiçi sürüm]. British Journal of Guidance and Counseling, 33(4), 96-114.
- Cowie, H. ve Hutson, N. (2005). Peer support: A strategy to help bystanders challenge school bullying [Çevrimiçi sürüm]. Pastoral Care, 23(2), 40- 44.
- Cowie, H. ve Olafsson, R. (2000). The role of peer support in helping the victims of bullying in a school with high levels of aggression [Çevrimiçi sürüm]. School Psychology International, 21(1), 79-95.

- Cowie, H., Hutson, N., Öztuğ, O. ve Myers, C. (2008). The impact of peer support schemes on pupils' perceptions of bullying, aggression and safety at school [Çevrimiçi sürüm]. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 13(1), 63-71.
- Çolak, R. (2020). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbaliğının Demografik Değişkenlere Göre Yordanması, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Elinoff, M.J. (2005). Friends against bullying: Evaluation of peer mentoring programme to reduce bullying in schools. (Doktora Tezi, University of Connecticut) [Çevrimiçi sürüm]. *Dissertations and Theses Full Text*.
- Fiedler, J. A. (2007). Characteristics of bullying interventions and effectiveness of a middle school peer mediation program. (Yüksek Lisans Tezi, California State University) [Çevrimiçi sürüm]. *Dissertations and Theses Full Text*.
- Gini, G. (2004). Bullying in Italian schools: An overview of intervention programmes [Çevrimiçi sürüm]. *School Psychology International*, 25(1), 106-116.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 511-537.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbaliğini Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 2005, 15, 47-61.
- Hageman, H. B. (2005). The role of adolescent peer witnesses as means of confronting the bullying problem in schools. (Doktora Tezi, University of Connecticut) [Çevrimiçi sürüm]. *Dissertation Abstract International*.
- Haskaya, S. (2016). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbaliğı İle Okula Yabancılaşma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Houlston, C. ve Smith, P. K. (2009). The impact of a peer counselling scheme to address bullying in an all-girl London secondary school: A short-term longitudinal study [Çevrimiçi sürüm]. *British Journal of Educational Psychology*, 79, 69–86.
- Hurst, Tony. (2001). An evaluation of an anti-bullying peer support programme in a British secondary school [Çevrimiçi sürüm]. *Pastoral Care*, June, 10-13.
- Karakuş Şahbaz, Y. (2019). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbaliğı: Adana İli Yüreğir İlçesi Pilot Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kocatürk, M. (2014). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbaliğı İle Siber Zorbalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- La Fontaine, J. (1991). *Bullying: a child's view*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Mermer, F. (2012). Ortaokulda Öğrencilerinde Akran Çatışmasının İncelenmesi. Hemşirelik Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Naylor, P. ve Cowie, H. (1999). The effectiveness of peer support system in challenging school bullying: the perspectives and experiences of teachers and pupils [Çevrimiçi sürüm]. *Journal of Adolescence*, 22, 467-479.

- Pelendecioğlu, B. (2011). Ortaokulda öğrencilerinde zorbalık olgusunun okul yaşam kalitesi ve empati değişkenleri bakımından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler Ve Alınabilecek Önlemler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2 (2), 531-562.
- Pişkin, M. ve Ayas, T. (2005). Zorba ve Kurban Ortaokulda Öğrencilerinin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük Ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenmesi. VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde Sunulmuş Bildiri (21-23 Eylül). Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Salmivalli, C. (2001). Peer-led intervention campaign against school bullying: who considered it useful, who benefited? [Çevrimiçi sürüm]. Educational Research, Winter, Vol. 43.
- Satan, A. (2011). Ergenlerde Akran Baskısı Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 34(34), 183-194.
- Smith, P.K. & Sharp, S. (1994). The problem of school bullying. In P.K. Smith & S. Sharp (Eds). School bullying: Insights and perspectives (pp. 1-20). London: Routledge.
- Toksöz, E. (2010) İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri ve Aile Tutumu Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eskişehir İli Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türktan, Ş. (2013). Zorbalıkla Baş Etmeye Yönelik Akran Destek Programının Ortaokul 5. 6. 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalıkla Baş Etme Becerilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Umutlu, Ç. (2010). “Çocuk Dostu Okul” projesi kapsamında olan ve olmayan ilköğretim okulu öğrencilerinin özgüvenleri ile zorbalık eğilimlerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, R. (2012). Akran zorbalığı. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi;10(2), 39-51.
- Yoneyama, S. ve Rigby, K. (2006). Bully/victim students and classroom climate [Çevrimiçi sürüm]. Youth Studies Australia, 25(3), 34-41.
- Yoneyama, S. ve Rigby, K. (2006). Bully/victim students and classroom climate [Çevrimiçi sürüm]. Youth Studies Australia, 25(3), 34-41.
- Yurttaş, A. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile algıladıkları anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (İstanbul ili Kadıköy ilçesi örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.